

-
1. Пилипчук Я. В. Соціальна історія кипчаків у IX-XIII ст. Київ-Вінниця: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, ТОВ «ТВОРИ», 2018. 340 с. + 20 іл
  2. Хаугала Р. От «Давида, царя Індій» до «ненавистного плебса сатаны». Антологія ранніх латинських свідень о татаро-монголах. Казань: Інститут історії ім. Ш. Марджани АН РТ, 2015. 496 с.

References

1. Pylypchuk Ya. V. Social'na istorija kypchakiv u IX-XIII st. [Social history of Qipchaqs in IX-XIII centuries]. Kyiv-Vinnicja: Nacional'nyi pedagogichniyi universytet im. M. P. Dragomanova, TOV «TVORI», 2018. 340 s. + 20 il
2. Hautala R. Ot "Davida, carja Indij" do "nenavistnogo plebsa satany". Antologija rannih latinskih svedenij o tataro-mongolah [From "David, the king of India" to "the hateful plebs of Satan." An anthology of early Latin information about the Tatar-Mongols]. Kazan': Institut istorii im. Sh.Mardzhani AN RT, 2015. 496 s.

ПОВЕРНЕННЯ ЗАБУТОЇ ПЕРЕМОГИ ІСТОРИЧНОЇ ДАВНИНИ ТА ІМЕНІ ЇЇ ТВОРЦЯ

(Рецензія на кн.: Громенко С. В. Забута перемога. Кримська операція Петра Болбочана 1918 року / С. В. Громенко. К.: К. І. С., 2018. 266 с.)

Події доби національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. мають в сучасній українській історичній науці імідж тієї самої теми, що здається та дійсно виявляється невичерпною. Насиченість короткого проміжку часу контраверсійними змінами, запеклою боротьбою різних політичних сил на винищення та самовинищення, протистоянням яскравих особистостей створює плідний ґрунт для подальших досліджень, виокремлення відповідних сюжетів та введення до наукового обігу нової джерельної бази або – переосмислення вже існуючих концепцій в контексті нових світоглядних, політичних та ідеологічних реалій.

В цьому сенсі поява нових праць, що висвітлюють відповідні теми та пропонують докладний виклад тих чи інших процесів – справа апіорі потрібна та корисна. Саме тому, видання 2018 року книги кандидата історичних наук, співробітника проекту «Радіо Вільна Європа / Радіо Свобода» «Крим. Реалії», кримчанина Сергія Громенка, що присвячена історії, перебігу та підсумкам походу військ Української народної республіки (УНР) до Криму та участі їх у звільненні від більшовицької влади є важливим фактом повернення забутих чи викривлено висвітлених попередніми генераціями дослідників подій суперечливого та трагічного періоду історії України. Звісно, слухним є і те, що вихід книги був присвячений 100-річчю відповідної історичної події, що підкреслює підтримка видання з боку Українського інституту національної пам'яті. Очевидним є і підвищене значення видання з огляду на анексію території Автономної республіки Крим Росією 2014 року та подальші дії РФ по встановленню там власних органів адміністрації та значного збільшення військової присутності. Увага до подій минулого в цьому контексті не тільки констатує прорахунки сторічної давнини, але й наголошує на недопущенні помилок у сучасності та майбутньому. Відтак, треба визнати, що публікація С. Громенка є вкрай актуальною та своєчасною.

Книга, на перший погляд, має класичну структуру та вміщує передмову, вступ, що оглядає відношення до «кримського питання» в геополітичних «розкладах» учасників Першої Світової війни, учасників революційного протистояння в колишній Російській імперії та серед представників нових органів української влади, що постали протягом 1917 року та еволюціонували до проголошення незалежності УНР, та складається з 17 розділів. В них автор переходить до безпосередньої конкретики та ретельно, іноді відходячи до дрібних, але не зайвих подробиць та пояснень, викладає зміст подій що призвели до обставин як зміни відношення керівництва УНР до статусу Криму та його місця в структурі української державності, так й до власне військової складової походу Болбочана та його перебігу із усіма подіями навколо, що були або безпосередньо

пов'язані із цією операцією, або – відбувалися за власним сценарієм, але – в контексті загальної військово-революційної боротьби.

Виклад, як то кажуть, «основного матеріалу» С. Громенком не має викликати якихось заперечень як в професійних істориків, так й в пересічних читачів. Впадає в око, що автор прискіпливо підійшов до аналізу опублікованої інформації за темою, залучивши великий масив спогадів учасників походу, їх опонентів з числа більшовиків та офіцерів російської «Добровольчої армії», німецьких та українських державних та військових діячів того часу, матеріалів періодики – українського, німецького, кримського, американського походження, відповідних публікацій документів. Саме тому, треба констатувати: за зібраними та проаналізованими фактичними даними книга С. Громенка є вельми корисною саме як узагальнення відповідного історичного сюжету, адже розрізнені публікації за темою кримського походу П. Болбочана не давали змоги не то що скласти повної картини цього процесу, але вносили відповідні дискусійні або недостатньо обґрунтовані твердження, що могли не відповідати істині або – штучно трактувати конкретні історичні події. Отже, якщо як непідготовлений читач, так й професійний історик, однозначно, знайде у книзі С. Громенка найбільш узагальнену на сьогоднішній час інформацію та зважений аналіз історичних подій із достатньо обґрунтованими висновками. Відтак, публікація, що рецензується, виконує свою інформаційну та популяризаторську функції та заповнює певну історіографічну лакуну щодо конкретного сюжету. Книга багато ілюстрована, в тому числі картографічним матеріалом, що допомагає візуалізації викладеної інформації та дозволяє читачеві самому простежити відповідні твердження та конструкції подій автора.

Саме з вище означеного, можна зробити висновок, що С. Громенком створена власна концепція походу П. Болбочана в Крим навесні 1918 року як масштабної військово-політичної акції, що мала відлуння не тільки для окремого регіону, а й для усєї військової та дипломатичної практики УНР, Німеччини, радянської Росії та антибільшовицьких російських сил означеного часу. І такий підсумок роботи автора є з одного боку самоцінним, з іншого – ставить подальші питання як осмислення військової практики та спадщини П. Болбочана та УНР в минулому так й врахування цього історичного досвіду у сьогоденні. Отже, видання книги С. Громенка є дійсно помітними явищем в сучасній українській історіографії доби національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.

Проте, після ознайомлення із працею виникають деякі питання, що можна віднести до концептуальних зауважень. По-перше, після ознайомлення із книгою постає питання щодо визначення її жанру. Автор у передмові вказує на те, що нариси окремо публікувалися на сайтах «Крим. Реалії» та «Радіо Свобода», а також – «Ділова столиця» та «Лікбез. Історичний фронт», у вихідних даних видання визначається публіцистичним. Ці обставини грають відповідну роль у подальшому аналізі цієї праці та пояснюють відсутність посилань на джерела і літературу у тексті. Звісно, автор наводить ті чи інші цитати із вказуванням авторства, але конкретного посторінкового посилання не робить. Це створює дещо незручну ситуацію саме для пересічного читача, адже фактично автором читачеві пропонується «повірити на слово», для професійного ж читача-історика складається дещо двозначна ситуація: аргументи автора мають бути настільки переконливими, щоб не виникало бажання перевірити твердження автора. Зрозуміло, що науково-популярний характер праць не вимагає обов'язкового оформлення науково-довідкового апарату за всіма правилами. Але наявність відповідних посилань у тексті тільки б підсилювало загальне враження від книги, зробило б його комплексним та остаточним. Наведений автором перелік вибраної бібліографії із 110 позицій із поділом на «документи і матеріали» та «мемуари і дослідження» має на меті виправлення відсутності посилань в тексті, але виконує її тільки частково та формально.

По-друге, не можна не помітити, що пріоритетним джерелом для книги стали матеріали опублікованих документів та мемуари учасників подій. Відсутні посилання на архівні джерела, що свідчить про те, що така робота не проводилася. Зрозуміло, що ця обставина дає підстави говорити про незавершеність дослідження, але автор і не наполягає на вичерпаності теми. Саме тому, продовження архівних пошуків та публікація нових документів (в тому числі – з найбільш дискусійного питання – дати та першості

звільнення Сімферополю від більшовиків, що може бути розв'язане тільки після знайдення та публікації оригіналів документів з німецьких архівів) є очевидним новим дослідницьким об'єктом теми книги.

Що ж до загального підсумку, то треба відзначити, що праця С. Громенка про похід військ УНР під командуванням П. Болбочана є якісною, корисною та зваженою публікацією, що недвозначно протягує з сторічної давнини все ті ж питання – що є Крим для Української державності та яким чином можновладцям різних часів не варто повторювати одні й ті самі прорахунки, помилки та безпорадність у відповідальні для державності часи?

*Севастьянов Олександр Валерійович, кандидат історичних наук, доцент
Національного університету біоресурсів і
природокористування України (м. Київ)*

РЕПРЕСІЇ 1920–1930-Х РОКІВ ПРОТИ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

[Рец.]: Блаженні гнані за правду (репресії проти Православної церкви на Сумщині у 1920–1930-ті роки): монографія / В.О. Оліцький. Суми: Триторія, 2018. 242 с.)

Проблема державно-церковних відносин і політичних репресій в Україні 1920–1930-х рр. зберігає злободенність для вітчизняної історичної науки. Її актуалізують сучасне українсько-російське протистояння та далекий від свого завершення процес декомунізації.

Важливість рецензованої роботи визначається й додатковими обставинами, і зокрема тим, що вона присвячена дослідженню репресій проти Церкви на регіональному рівні. Зазначена проекція дає можливість ефективніше встановити конкретні результати антицерковних кампаній у регіоні, кількість жертв радянського тоталітаризму серед духовенства, з'ясувати долю закритих храмів, визначити регіональні особливості репресій та роль місцевої партійної і радянської номенклатури у репресивній політиці.

Вважаємо, що монографія В.О. Оліцького має наукову і суспільну вагу. Автор узагальнив, систематизував та переосмислив значний масив розпорошених по різних архівосховищах джерел. Значна кількість архівних документів введена до наукового обігу вперше.

В.О. Оліцьким здійснено авторську періодизацію та охарактеризовано процеси закриття храмів, переслідування духовенства Сумщини. Дослідник класифікував незаконні методи отримання показів у судових та позасудових справах проти духовенства.

У пропонованому виданні автору вдалося показати місце Сумщини у процесах політичних гонінь комуністичної влади проти Церкви на загальнодержавному фоні, виокремити регіональну специфіку цих процесів.

Окремо варто відзначити той факт, що у роботі В.О. Оліцького показано неоднозначність процесу вилучення церковних цінностей та роль і місце у ньому місцевої влади, церковних ієрархів та рядового духовенства. Як приклад, цієї неоднозначності автор наводить Конотопську округу, де місцева влада і духовенство намагалися погодити свої позиції, фактично співпрацюючи у реалізації ідей допомоги голодуючим та забезпеченні успіху кампанії. Поряд із цим, наводиться приклад округ Полтавської губернії, де влада використала протистояння між різними гілками православ'я з метою повного вилучення цінностей.

Ще однією перевагою даної монографії є успішна спроба автора не лише дослідити та висвітлити репресивні заходи, але і визначити ставлення до них простого населення і з'ясувати, чому народ займав ту чи іншу позицію. Крім того, В.О. Оліцький